

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
СХІДНОУКРАЇНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ
ВОЛОДИМИРА ДАЛЯ**

ГРИЦЮТА ОКСАНА ФЕДОРІВНА

УДК 37.091.217: 17.022

**ВИХОВАННЯ МОРАЛЬНИХ ЦІННОСТЕЙ У ПІДЛІТКІВ В
УМОВАХ ЛІТНІХ ТАБОРІВ ВІДПОЧИНКУ**

13.00.07 – теорія та методика виховання

АВТОРЕФЕРАТ
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата педагогічних наук

Київ – 2021

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана в Східноукраїнському національному університеті імені Володимира Даля Міністерства освіти і науки України.

Науковий керівник: доктор педагогічних наук, професор
АЛФІМОВ Валентин Миколайович,
Східноукраїнський національний університет
імені Володимира Даля, професор кафедри педагогіки;

Офіційні опоненти: доктор педагогічних наук, професор
РОГАНОВА Марина Вікторівна,
Комунальний заклад «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради,
завідувач кафедри теорії та методики дошкільної освіти;

кандидат педагогічних наук, доцент
УШАКОВ Артем Сергійович,
Національний університет «Києво-Могилянська академія», доцент кафедри англійської мови.

Захист дисертації відбудеться «21» вересня 2021 р. об 11 год. на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 29.051.06 у Східноукраїнському національному університеті імені Володимира Даля за адресою: 04053, м. Київ, вул. Січових Стрільців, 52-А, Президія НАПН України, конференц-зала (1 поверх).

Із дисертацією можна ознайомитися на офіційному сайті СНУ ім. В. Даля <https://snu.edu.ua> та у Науковій бібліотеці СНУ ім. В. Даля за адресою: 93400, м. Северодонецьк, вул. Донецька, 41 (2 поверх).

Автореферат розіслано «19» серпня 2021 року.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради

Н. С. Сідаш

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. На сучасному етапі духовно-морального розвитку українського суспільства відбувається стрімка зміна цінностей, яка зумовлена суспільно-політичними, економічними, екологічними та духовно-релігійними трансформаціями в Україні й світі. У багатьох людей, і зокрема підлітків, утверджується пріоритет матеріальних вартостей, інформаційної вседозволеності, антиморальної культури, нав'язаної їй засобами масової інформації. Не випадково вчені стверджують, що сьогодні відбувається активний цілеспрямований процес насадження їм штампів вульгарної поведінки, примітивного мислення і мовлення; часто серед підлітків проявляються невизнання суспільних і родинних обов'язків, ігнорування значущості загальнолюдських чеснот, цінності життя тощо (Г. Шевченко). Усе це вимагає посилення морального виховання цієї категорії дітей, яке має активно відбуватися у всіх освітянських ланках, зокрема й у позашкільних виховних закладах.

Серед таких виховних закладів важливе місце посідають літні табори відпочинку. Ці табори здатні створювати комфортні умови для відпочинку й оздоровлення підлітків, сприяють їхньому самовихованню й самоствердженню, залучають до творчої діяльності. Водночас дослідники, які присвятили свої праці виховному потенціалу літніх таборів відпочинку (В. Бутенко, Л. Ваховський, О. Газман, Є. Коваленко, В. Матвєєв, В. Оржеховська, В. Пимова, Л. Пундик, І. Стражникова, Н. Трофимюк, С. Харченко та ін.) зазначають, що ефективність цих закладів дозвілля залежить від задоволення потреб підлітків у культурному дозвіллі, добровільності залучення їх до різноманітної діяльності, опори на духовно-моральні принципи, норми, правила поведінки, ідеали та традиції. Ці та інші вчені також зазначають, що попри доволі короткий термін перебування підлітків у таборах відпочинку, ці заклади мають величезні можливості не лише для творчого самовираження, самовдосконалення та самореалізації підлітків у численних виховних заходах, а й для удосконалення духовно-моральної сфери особистості, зокрема формування їхніх моральних цінностей.

Аналіз стану наукової розробки проблеми виховання моральних цінностей підлітків в умовах літніх таборів відпочинку виявив, що поряд із певними успіхами її рішення в цілому досягнутий рівень не можна вважати задовільним. Назріла необхідність у розробці теоретичних положень про сутність, зміст, критерії, педагогічні умови, які б забезпечували виховання у підлітків моральних цінностей у літніх таборах.

Актуальність зазначеної проблеми також посилюється виявленими в процесі дослідження суперечностями між:

- потребами суспільства у дітях, які мають соціально корисні моральні цінності, та відсутністю цілеспрямованого виховання їх у літніх таборах відпочинку;
- потенційними можливостями літнього табору відпочинку у вихованні моральних цінностей підлітків та недостатньою розробкою інноваційних педагогічних технологій виховання цих цінностей;

- необхідністю здійснювати виховання моральних цінностей підлітків у літньому таборі відпочинку і недостатньою готовністю педагогічних працівників до її реалізації.

Отже, актуальність проблеми, її недостатня теоретична і практична розробленість та виявлені суперечності й зумовили вибір теми дисертаційного дослідження **«Виховання моральних цінностей у підлітків в умовах літніх таборів відпочинку»**.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційна робота виконана у Східноукраїнському національному університеті імені Володимира Даля у межах комплексної теми «Духовний розвиток особистості: методологія, теорія і практика», що розробляється кафедрою педагогіки, кафедрою ЮНЕСКО та Науково-дослідним інститутом духовного розвитку людини Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля (№ держреєстрації 0105U000264).

Тема дисертації затверджена Вченою радою Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля (протокол №5 від 26.03.2015 р.).

Мета дослідження полягає в теоретичному обґрунтуванні та перевірці ефективності педагогічних умов виховання моральних цінностей підлітків в умовах літніх таборів відпочинку.

Для досягнення мети дослідження визначено такі **завдання**:

- проаналізувати проблему виховання моральних цінностей підлітків у педагогічній теорії;
- розробити критерії, показники та рівні сформованості моральних цінностей підлітків;
- визначити роль і місце літніх таборів відпочинку в системі виховання моральних цінностей підлітків;
- теоретично обґрунтувати та перевірити ефективність педагогічних умов виховання моральних цінностей підлітків в умовах літніх таборів відпочинку.

Об'єктом дослідження є процес виховання моральних цінностей підлітків.

Предмет дослідження становлять педагогічні умови виховання моральних цінностей підлітків у літніх таборах відпочинку.

Для реалізації поставлених завдань було використано такі **методи дослідження**: *теоретичні* – аналіз філософської, соціологічної та психолого-педагогічної літератури, синтез, систематизація, порівняння, класифікація, узагальнення теоретичних та емпіричних даних для з'ясування стану теоретичного осмислення проблеми виховання моральних цінностей підлітків та розробки педагогічних умов ефективності їх виховання у літніх таборах відпочинку; *емпіричні*: педагогічне спостереження, анкетування, тестування, інтерв'ювання, бесіда, вивчення й узагальнення педагогічного досвіду для діагностики ступеня сформованості моральних цінностей підлітків.

Організація та база дослідження. Дослідження відбувалося на базі позаміського дитячого комплексу оздоровлення та відпочинку «Сонячний»,

сmt Лазуре Херсонської обл. В експерименті взяли участь 288 підлітків упродовж 2012–2019 років. Дослідження охоплювало три етапи.

На *першому етапі* (2012–2013 рр.) було з'ясовано стан розробки проблеми виховання моральних цінностей; опрацьовано базовий понятійний апарат дослідження, обґрунтовано теоретико-методологічні засади; розроблено програму дослідження та здійснено первинний аналіз практики виховання моральних цінностей підлітків у літніх таборах відпочинку.

На *другому етапі* (2014–2015 рр.) розширено джерельну базу дослідження, систематизовано фактологічний матеріал, розроблено концепцію програми виховання моральних цінностей підлітків в умовах літніх таборів, визначено умови, критерії та показники її ефективності.

На *третьому етапі* (2016–2019 рр.) упроваджено й апробовано програму, зміст, форми та методи виховання моральних цінностей підлітків у літньому таборі відпочинку, перевірено їхню ефективність, здійснено систематизацію та узагальнення отриманих результатів, оформлено текст дисертації.

Реалізація педагогічних умов виховання моральних цінностей підлітків у практику літніх таборів відпочинку мало три повторності: 2017 р., 2018 р. та 2019 р. Педагогічні умови було впроваджено у роботу 32-х літніх таборів відпочинку.

Наукова новизна одержаних результатів дисертаційного дослідження полягає в тому, що:

- *вперше* розглянуто особливості процесу виховання моральних цінностей підлітків в умовах тимчасових дитячих колективів, що створюються у літніх таборах відпочинку, обґрунтовано і впроваджено педагогічні умови виховання моральних цінностей підлітків в умовах літніх таборів відпочинку, які підвищують ступінь сформованості моральних цінностей підлітків, розширюють їхні моральні уявлення, поглиблюють досвід моральної поведінки;

- *вперше розроблено, апробовано, впроваджено педагогічну програму* «РеформІСті» з виховання моральних цінностей підлітків в умовах літніх таборів відпочинку, яка враховує незначний термін перебування у ньому дітей, та доведено її ефективність;

- *удосконалено* форми та методи виховання моральних цінностей підлітків;

- *подальшого розвитку* набули теоретико-прикладні положення щодо виховання моральних цінностей підлітків у літніх таборах відпочинку.

Практичне значення одержаних результатів полягає у розробці та перевірці ефективності педагогічних умов виховання моральних цінностей підлітків в умовах літніх таборів відпочинку. Отримані результати можуть бути базою для розробки спецкурсів для студентів вищих навчальних закладів та системи підвищення кваліфікації педагогів з організації виховання підлітків у літніх таборах відпочинку. Авторка розробила та впровадила комплекс методичних рекомендації з виховання моральних цінностей підлітків в умовах літніх таборів відпочинку.

Результати дослідження впроваджені в навчально-виховний процес Рівненського обласного інституту післядипломної педагогічної освіти (довідка

№ 01-12/174 від 10.03.2021 р.), Рівненського державного гуманітарного університету (довідка № 01-12/17 від 02.03.2021 р.), у виховну роботу позаміського дитячого комплексу оздоровлення та відпочинку «Сонячний», смт Лазуре Херсонської обл. (довідка № 201 від 18.08.2020 р.), дитячого санаторно-оздоровчого центру «Електронік-Рівне» Рівненської обл. (довідка № 27 від 30 серпня 2020 р.), ТОВ «Позаміський дитячий заклад оздоровлення та відпочинку «Іскорка» м. Святогірськ Донецької обл. (довідка № 164, від 24.08.2020 р.).

Особистий внесок здобувача. Дисертаційна робота є самостійно виконаним дослідженням. У статті «Вплив християнських цінностей на самовизначення особистості в підлітковому віці» (у співавторстві з М. В. Остапчуком) авторка запропонувала ідею дослідження, технологію спостереження діяльності педагогічного колективу та висновки; у статті «Форми та методи реалізації програми виховання моральних цінностей у підлітків в умовах літніх таборів відпочинку» (у співавторстві з В. М. Алфімовим) дисертантка здійснила збір матеріалу, систематизацію та опис форм і методів виховання моральних цінностей підлітків; у статті «Волонтерська діяльність в Україні та її вплив на вирішення актуальних соціальних проблем» (у співавторстві із А. І. Шаблюк) О. Грицюта здійснила аналіз зібраного матеріалу та окреслила висновки.

Апробація результатів дисертації. Основні концептуальні положення, теоретичні висновки й емпіричні узагальнення було висвітлено й обговорено на:

- *міжнародних науково-практичних конференціях*: «Наука, освіта, суспільство очима молодих», секція «Молодий педагог» (Рівне, 2014 р.); «Вплив травматичної стресової ситуації на сім'ю та дітей» (Рівне, 2015 р.), «В мережі! Підключений чи залежний?» (Вюрцбург, Німеччина, 2019 р.), «Скарбниця таємниць» (Рівне, 2017 р.), «Актуалізація освіти: засоби, методи, стратегія» (Чернігів, 2015 р.); «Творча спадщина А. С. Макаренка в контексті інноваційного розвитку освіти ХХІ століття» (Суми, 2013 р.);

- *всеукраїнських конференціях*: «Людина і суспільство: економічний та соціокультурний розвиток» (Рівне, 2014 р.), «Дитина в травматичних подіях. Практичний досвід: здобутки та помилки» (Львів, 2015 р.), «Психологічна допомога школярам із проявами агресії» (Рівне, 2015 р.), «Становлення і розвиток людини як суб'єкта власного життя» (Рівне, 2016 р.), «Людина і суспільство: економічний та соціокультурний розвиток», секція «Теорія та практика соціальної роботи» і «Психологічні аспекти розвитку особистості в умовах суспільних трансформацій» (Рівне, 2017 р.), «Становлення особистості майбутнього сім'янина у сучасному освітньому просторі» (Рівне, 2018 р.), «Аксіологічний світогляд людини» (Рівне, 2018 р.); «Людина і суспільство: економічний та соціокультурний розвиток», секція «Психологічні аспекти розвитку особистості в умовах суспільних трансформацій» (Рівне, 2020 р.);

- *науково-практичних семінарах*: «Принципи духовності як підстава реформування українського суспільства» (Рівне, 2016 р.); семінар методистів закладів позашкільної освіти «Ефективний освітній простір сучасного закладу позашкільної освіти: нові виклики і сучасні рішення» (Рівне, 2019 р.); семінар-

практикум для практичних психологів «Типологія особистості ДІСК» (Рівне, 2019 р.), науково-практичний семінар для практичних психологів та соціальних педагогів закладів освіти області з теми «Організаційно-методичні засади та принципи діяльності працівника психологічної служби» (Рівне, 2019 р.), інтерактивний онлайн семінар-практикум для практичних психологів і соціальних педагогів «Повноцінне життя в сучасних реаліях: активізуємо внутрішні ресурси» (28 травня 2020 р.).

Публікації. Основні результати дисертаційного дослідження висвітлено у 12 публікаціях, з яких 5 статей опубліковано у виданнях, що є фаховими у галузі педагогіки (зокрема тих, що індексуються в наукометричних базах), 1 стаття – в міжнародному періодичному виданні, 5 – у збірниках наукових праць та матеріалів конференцій, 1 – методичне видання.

Структура дисертації. Робота складається зі вступу, двох розділів, висновків, списку використаних джерел (199 найменувань, із них 62 іноземними мовами), 9 додатків на 39 сторінках. Робота містить 3 таблиці. Загальний обсяг дисертації – 260 сторінок, основний зміст викладено на 186 сторінках.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **вступі** обґрунтовано актуальність проблеми, визначено об'єкт, предмет дослідження, визначено ступінь її наукової розробки, мету й завдання, розкрито її теоретико-методологічні засади, окреслено наукову новизну, практичне значення результатів дисертаційної роботи, подано відомості про апробацію і впровадження результатів, особистий внесок здобувача, окреслено структуру та обсяг наукової праці.

У першому розділі «**Теоретичні засади виховання моральних цінностей у підлітків в умовах літніх таборів відпочинку**» виявлено ступінь вивчення проблеми формування моральних цінностей у підлітків у педагогічній теорії, обґрунтовано рівні, критерії та показники сформованості моральних цінностей підлітків, розкрито місце і роль літніх таборів відпочинку у вихованні моральних цінностей підлітків.

Аналіз наукової літератури засвідчив, що виховання моральних цінностей було актуальним на різних етапах розвитку людства та виконувало оцінну і регулятивну функції, мотивуючи поведінку та діяльність особистості, допомагаючи їй робити вибір у життєвих ситуаціях та обґрунтовуючи систему світоглядних орієнтацій людини, становлення особистості. Ідеї щодо виховання моральних цінностей особистості містяться у працях численних українських мислителів. Наприклад, Г. Сковорода основним завданням виховання вважав прищеплення дитині вдячності, прийняття себе, удосконалення її внутрішнього світу. К. Ушинський і С. Русова вказували на роль культурного досвіду народу та окремої родини у вихованні моральних цінностей молодого покоління. І. Огієнко найвищим проявом моральності вважав совість і чесність; запропонувавши трикомпонентну модель виховання моральних цінностей, він підкреслював, що педагогічний процес має спиратися на триєдність духа, душі і тіла. Українські

письменники І. Франко, Леся Українка, М. Коцюбинський, В. Винниченко також стверджували, що пізнання світу залежить від пізнання і прийняття себе, а отже, й морально-етичних засад – мудрості, добра, честі, справедливості та інших чеснот.

Значний досвід виховання моральних цінностей у підлітків накопичив В. Сухомлинський, який стверджував, що абетка емоційної культури є одночасно абеткою моральної шляхетності, без якої неможливі дружба, щастя, братерство, відданість ідеалам, непримиренність до зла. Основними умовами морального розвитку особистості він вважав уміння педагога орієнтуватися на живий ідеал, уміння бачити, цінувати, берегти в підліткові головне, визначальне, спонукання його до високоморальних учинків, виховання почуття людяності, одухотворення такою працею, що відповідає духовним інтересам і запитам. Виховання моральних цінностей підлітків у В.Сухомлинського відбувалося за допомогою переконання, практичного привчання, дисциплінування, поваги і вимоги, довіри і наказу, праці як творчої діяльності, спонуканню до активного виявлення думки й почуття.

Встановлено, що сучасні українські вчені перебувають у постійному пошуку науково обґрунтованих рекомендацій щодо виховання моральних цінностей у молодого покоління. У цій галузі широко відомі праці І. Беха, який розробив інноваційні виховні технології, спрямовані на духовне зростання школяра. Він створив оригінальну теорію свідомого привласнення особистістю суспільно значущих моральних цінностей; під його керівництвом розроблено «Концепцію виховання особистості», за якою сьогодні працює більшість загальноосвітніх навчальних закладів України. Також під його провідом створено Національну програму виховання дітей та учнівської молоді України, Програму патріотичного виховання дітей і учнівської молоді та програму «Нова українська школа у поступі до цінностей». У цих документах наголошено, що виховання моральних цінностей відбувається протягом життя людини, а сенситивним періодом є підлітковий вік. Саме у цей час відбувається виражена соціальна активність, міжособистісне спілкування, визначення внутрішньої позиції щодо відповідальності, формування власних поглядів, самосвідомості, особистих якостей, здатності обстоювати власну думку.

Особливо важливу роль у дослідженні проблем духовно-морального виховання дітей і молоді сьогодні відіграє потужна наукова школа академіка Національної академії педагогічних наук України Г. Шевченко. Результатом діяльності цієї наукової школи стало створення науково-дослідного інституту духовного розвитку людини, відкриття у його структурі Міжнародної кафедри ЮНЕСКО «Духовно-культурні цінності виховання та освіти» та численних центрів і наукових лабораторій майже у всіх регіонах України. Академік Г. Шевченко ще раз довела, що духовна освіта, яка забезпечує формування якості людини в людині, є процесом створення умов (духовних, особистих, організаційних, матеріальних) для розвитку духовної сфери людини; що процес духовного виховання торкається етичних, естетичних, інтелектуальних і релігійних сфер життя особистості; що духовне виховання здійснюється за допомогою залучення молодого покоління до абсолютних цінностей, до цінностей

культури та має прояв у реалізації цінності його особистості як духовного буття; що духовне виховання – це феномен, який має комунікативну природу, який забезпечує становлення людської якості у людини і описується тріадою: Істина – Добро – Краса.

У дослідженні також проаналізовано низку філософських та психологічних праць щодо сутності моральних цінностей, змісту їх виховання. Встановлено, що цей зміст проявляється у ставленні до речей, природи, окремих людей, любові, родини, держави, праці, матеріального забезпечення і власності, зовнішніх норм життя, моралі, релігії, науки і знання, мистецтва, самого себе.

Утім, аналіз сучасних надбань вітчизняної педагогічної науки в контексті виховання моральних цінностей підлітків засвідчив, що безпосередньо праць, які би розкривали проблему, небагато. Проаналізовано дисертаційні дослідження Г. Бондаренко, С. Сіроїжко, О. Каташової, які розкривають проблему морального виховання підлітків старшого шкільного віку, а також праці з формування духовних цінностей у підлітків В. Бордюк, Н. Полтавської, О. Набоки, О. Рудіної, Т.Саннікової, О. Ціхоцької, О. Волошиної, які розглядають духовне виховання як процес розвитку і саморозвитку особистості через залучення та інтеріоризацію християнських цінностей, високих моральних ідеалів та втілення зразків високоморальної поведінки у досвіді індивіда. Також встановлено, що проблеми виховання моральних цінностей підлітків досліджуваної вікової категорії торкалися К. Журба, І. Білецька, С.Волкова, Л. Драченко, І. Кравченко, Л. Кузьмінська, В. Колкунова, Т. Куниця, О. Репецька, В. Сергєєва, Т. Юркова, В. Шахрай та ін. Утім, не дивлячись на значні намагання науковців розв'язати проблему морального виховання підлітків, виховні можливості літнього табору відпочинку у цьому контексті досліджені не були.

Водночас встановлено, що виховній практиці літніх таборів відпочинку присвятили свої праці В. Бутенко, Л. Ваховський, О. Газман, Є. Коваленко, В. Матвєєв, В. Оржеховська, В. Пимова, Л. Пундик, І. Стражникова, Н. Трофимюк, С. Харченко та ін., які встановили, що ефективність цих закладів дозвілля залежить від задоволення потреб підлітків у культурному дозвіллі, добровільності залучення їх до різноманітної діяльності, опори виховання на духовно-моральні принципи, норми, правила поведінки, ідеали та традиції цих таборів і шкільну педагогіку загалом.

Аналіз наукової літератури дозволив визначити поняття «виховання моральних цінностей підлітків» як процес систематичного впливу на особистість із урахуванням особливостей її віку задля засвоєння нею моральних почуттів, умінь та навичок поведінки, основ моральних якостей, моральних понять та мотивів поведінки. Серед цінностей, які помітно впливають на підлітків, особливе значення мають доброта, відповідальність, справедливість, повага і гідність особистості.

У дисертації для визначення рівнів сформованості моральних цінностей підлітків в умовах літніх таборів відпочинку розроблено когнітивний, емоційно-ціннісний та поведінковий критерії та їхні показники.

Когнітивний критерій передбачає у підлітків наявність знань про мораль та моральні цінності. Він сприяє виявленню рівня знань про моральні цінності, форми і методи їхнього розвитку. Показниками цього критерію є: 1) знання про моральні цінності; 2) розуміння значущості моральних цінностей у власному житті; 3) наявність програми морального самовиховання.

Емоційно-ціннісний критерій враховує ставлення підлітків до моральних цінностей, прояв їх у житті літнього табору відпочинку. Його показниками є: 1) інтерес до життя літнього табору відпочинку; 2) бажання брати участь у різноманітних колективних заходах, що відбуваються у літньому таборі відпочинку; 3) переживання за успіх колективних справ.

Поведінковий критерій характеризує спроможність підлітків до здійснення моральних учинків, їх самоаналізу і самооцінки. Показниками поведінкового критерію є: 1) активна участь у житті колективу; 2) ініціативність у проведенні колективних заходів; 3) відповідальність за доручену ланку у здійсненні колективних справ.

Врахування цих критеріїв дозволило встановити три рівні сформованості моральних цінностей підлітків: високий, середній та низький.

Високий рівень сформованості моральних цінностей підлітків відображає стан моральної усталеності. Він визначається ініціативністю підлітків в організації колективних та індивідуальних справ, сильною спрямованістю на пошук морального ідеалу, системою ціннісних орієнтацій, стійкою потребою в нових знаннях, прагненням глибше пізнати себе, докільля, його вимоги до особистості. Такі підлітки знають свої позитивні та негативні сторони, прагнуть до розкриття своєї індивідуальності, формують програму самовиховання, емоційно переживають успіх та невдачу, в колективних справах прагнуть взяти на себе відповідальність.

Середній рівень сформованості моральних цінностей підлітків відображає помірну виразність пізнавальної спрямованості, частково сформовані ціннісні орієнтації, активність, яка проявляється під впливом вихователя, відсутність стійкого прагнення до розв'язання моральних ситуацій, ситуативне прагнення до дотримання моральних норм поведінки.

Для низького рівня сформованості моральних цінностей характерні: відсутність бажання розвивати діяльність, слабка виразність пізнавальної спрямованості, несформовані ціннісні орієнтації, низький рівень відповідальності, самостійності, співучасті у справах колективу, нездатність адекватно оцінити свої потенційні можливості, слабка потреба допомагати товаришам.

Розкрито досвід виховання моральних цінностей підлітків в умовах літніх таборів відпочинку. У процесі дослідження було вивчено педагогічну діяльність із виховання моральних цінностей підлітків у 32 літніх таборах України у Рівненській, Херсонській та Донецькій областях. Всього вивченням було охоплено 2830 дітей підліткового віку. Аналіз організації педагогічного процесу у цих таборах дав змогу виокремити загальне та специфічне у їхній діяльності. Загальними рисами є чітке планування відпочинку вихованців, різноманітність сучасних виховних заходів, що мають успіх у підлітків (квести, дискусії, бесіди,

тренінги, презентації, ігри, створення відеороликів, інсценівки, рольові ігри тощо, залучення їх до підготовки і проведення цих та інших заходів, організація дня самоврядування тощо).

У всіх таборах дібрано кваліфікований педагогічний склад. Вихователями працюють як студенти педагогічних навчальних закладів, так і волонтери громадських та благодійних організацій. Усі педагогічні працівники мають спеціальні навички організації тимчасових дитячих колективів, ознайомлені з віковими особливостями вихованців, обов'язково проходять інтенсивну підготовку перед початком роботи табору, вивчають його програму, свої обов'язки, техніку безпеки. Педагогічний колектив табору складається з координаторів, наставників, музичного керівника, керівників гуртків та секцій, спортінструктора, інструктора на воді.

Водночас визначено і специфіку виховної діяльності літніх таборів відпочинку. По-перше, ці табори розрізняються за своєю спрямованістю. Із 32 досліджуваних 4 були англomовними, 2 мали екологічне спрямування, 4 – військово-патріотичне, 7 – спортивно-оздоровче, 2 – краєзнавчо-профорієнтаційного напрямку, 13 – табори відпочинку та оздоровлення. Усім таборах властива специфічна організаційна структура та діяльність, визначені інтересами і потребами дітей.

Встановлено, що літній табір відпочинку як заклад позашкільної діяльності підлітків, будучи тимчасовим виховним колективом, сприяє удосконаленню духовно-моральної сфери підлітків, зміцненню їхнього здоров'я, формуванню суспільно-громадського досвіду, підтримці юних талантів тощо. Він організовує різноманітну розважальну, ігрову, громадську та іншу діяльність та має всі можливості коригувати систему моральних цінностей і поведінку підлітків. Доведено, що основними функціями літнього табору відпочинку є комунікативна, креативна, когнітивна, рекреаційна, духовна, соціальна, розважальна, виховна.

Невеликий термін відпочинку дітей у таборі компенсується пріоритетністю у діяльності педагогів цілеспрямованого виховання моральних цінностей. Цьому сприятиме також створення реального виховного середовища, так званої живої педагогіки, де панують дитиноцентризм, варіативність форм і методів особистісно-діяльнісного підходу, психолого-педагогічна діагностика, реальне партнерство дітей і вихователів.

У другому розділі «Педагогічні умови виховання моральних цінностей підлітків у літніх таборах відпочинку» здійснено теоретичне обґрунтування педагогічних умов, розкрито технологію їх впровадження та подано динаміку сформованості моральних цінностей підлітків за результатами експерименту.

Підвищення ефективності виховання моральних цінностей підлітків у літньому таборі відпочинку забезпечувалося педагогічними умовами, які було науково розроблено у дисертації. Такими педагогічними умовами є: 1) усвідомлення підлітками суспільної та особистісної значущості моральних цінностей; 2) врахування особистісного досвіду моральної поведінки підлітків; 3) готовність педагогів підтримати самовиховання підлітків моральних цінностей. Впровадження цих педагогічних умов передбачало функціонування у літньому

таборі відпочинку духовно збагаченого середовища, розвиток рефлексії дій і вчинків підлітків, схвалення їхньої ініціативності, що дозволяло викликати позитивні емоції від процесу і результату діяльності, почуття внутрішньої свободи, відчуття особистісного зростання та усвідомлення власної унікальності.

Перша педагогічна умова – усвідомлення підлітками суспільної та особистісної значущості моральних цінностей. Її реалізація передбачала спонукання учня до роздумів про моральні цінності, забезпечення виховання у підлітків моральних емоцій та почуттів як вагомих складових загальнолюдських моральних цінностей, сприяння осмисленню моральних цінностей, розвитку почуттєво-емоційної сфери.

Друга педагогічна умова – врахування особистісного досвіду моральної поведінки підлітків – стимулювала підлітків до самовиховання моральних цінностей, чому сприяло комплексне використання форм і методів виховання, як-от: аналіз моральних дилем, ситуацій морально-духовного вибору, впровадження методу проєктів, проведення бесід, диспутів тощо. Реалізація цієї умови враховувала, що саме емоційно-образні форми, методи і прийоми виховання педагог може знайти у різних видах мистецтва, творах української літератури, де розкривається духовна сутність українського народу з притаманними йому такими цінностями, як щирість, миролюбність, щаслива сім'я, і відображається у символіці народних звичаїв та традицій. При цьому наставники прагнули до того, щоб підлітки шукали сенс у реалізації моральних цінностей, будували образ і модель своєї діяльності, давали критичну оцінку всім чинникам, що впливають на їхній моральний і духовний стан. Ця педагогічна умова передбачала зміни авторитарно-інформативних педагогічних технологій на суб'єкт-суб'єктні, рефлексивні, спрямовані на підвищення енергії духовного потенціалу виховного процесу табору відпочинку.

Третя умова ефективності виховання моральних цінностей – готовність педагогів підтримати самовиховання підлітків, щоб сформувані у собі моральну усталеність. Для цього педагоги володіли методиками створення у таборі духовно збагаченого середовища та створення складних моральних ситуацій, для прояву підлітками моральної усталеності організовували різноманітні спільні справи, ще раз довівши, що саме співтворчість із підлітками, віра у їхні можливості є міцним фактором виховання у них моральних цінностей. Ефективна педагогічна підтримка підлітків при вихованні у них моральних цінностей вимагала також знання наставниками методів формування свідомості особистості та організації практичної діяльності.

Впровадження педагогічних умов виховання моральних цінностей підлітків здійснювалося у літньому таборі відпочинку «Сонячний» Херсонської області, який функціонував із 70-х років ХХ ст. та мав вищу категорію акредитації.

Ефективність реалізації педагогічних умов виховання моральних цінностей підлітків у літньому таборі відпочинку забезпечувалася реалізацією комплексної програми виховання моральних цінностей підлітків «РеформІСти». Її впровадження мало три повторності (2017 р., 2018 р. та 2019 р.). Вона мала за мету ознайомлення вихованців із моральними цінностями людства, сприяння

здобуттю позитивного індивідуального досвіду як складової морального формування особистості, розвиток індивідуальної моральної свідомості і рефлексивних здібностей та демонстрацію важливості моральних цінностей у взаєминах з іншими людьми.

Основними завданнями програми були: 1) створення безпечної і довірчої атмосфери у групах та індивідуальний підхід до кожного вихованця; 2) розвиток навичок конструктивного спілкування, сенситивності у розумінні себе та інших; 3) навчання саморегуляції та самоконтролю; 4) формування усвідомлення підлітками власного ставлення до життя, моральних основ особистості, гуманного ставлення до навколишнього світу; 5) формування у підлітків внутрішньої потреби до самовдосконалення; 6) розвиток уміння самотійно приймати рішення в ситуаціях морального вибору.

Структура програми містила пояснювальну записку (актуальність програми, новизна, понятійний апарат), характеристику учасників програми, педагогічну ідею, мету, завдання, прогнозовані результати програми, критерії та способи оцінки якості реалізації програми, зміст і засоби реалізації програми, кадрове забезпечення, особливості її матеріально-технічного забезпечення та список використаної літератури. Програма доповнювалася додатками та наочною.

Під час створення програми було враховано традиції і виховні можливості літніх таборів відпочинку, професійну готовність педагогічного колективу до виховання моральних цінностей у підлітків, а також теоретичний педагогічний досвід. Програма була корекційно-розвивальною і спиралася на сучасні в корекційно-розвивальній роботі з підлітками теоретичні підходи: гуманістичний, когнітивний та поведінковий.

Корекційно-розвивальна робота з підлітками здійснювалася на таких рівнях: психофізіологічному, що виявляє сформованість компонентів, які становлять внутрішню, фізіологічну і психофізіологічну основу всіх систем підлітка; індивідуально-психологічному, який визначає розвиток основних психологічних систем підлітка; особистісному, що виражає специфічні особливості особистості підлітка як цілісної системи, його відмінність від інших особистостей, що перебувають на цьому етапі розвитку; мікрогруповому, що виявляє особливості взаємодії підлітка з іншими людьми та групами і забезпечує індивідуальний підхід до кожного; соціальному, що визначає форми взаємодії підлітка з більш широкими соціальними структурами і суспільством у цілому.

Основними формами роботи з підлітками були групова діяльність (соціально-психологічні тренінги та заняття-бесіди, квести, флешмоби, групові консультації, круглі столи) та індивідуальна корекційна робота (особисті бесіди, ігри та вправи, психодіагностика). Дискусійний характер занять сприяв виникненню довірчої атмосфери, можливості вільно висловитися кожному, що дозволяло педагогу торкатися актуальних для дитини духовно-моральних тем. Табір також надавав можливість кожному підлітку знайти улюблене заняття під час гуртків, творчих майстерень, спортивних секцій, проявити себе та своє ставлення до світу під час квестів, флешмобів тощо.

Вихованці у таборі були поділені на групи, які називалися сім'ями і фракціями. Сім'ї об'єднували представників різних фракцій, але одного віку: 13 або 14 років. Фракції – це тимчасові групи дітей різного віку і статі, які об'єднували вихованців відповідно до їхніх інтересів і можливостей задля реалізації складних моральних ситуацій. Назву кожній фракції ми давали цілеспрямовано: Щирість (формування гідності і справедливості), Дружелюбність (повага і доброта у стосунках з іншими), Ерудованість (зосередження на мудрості та гідності), Безстрашність (акцент на відповідальності за своє життя), Самозречення (доброта до себе та інших). Для цілеспрямованого виховання моральних цінностей у таборі також були створені гуртки, заняття в яких асоціювалися із фракціями: Безстрашність (бойове мистецтво, танці, екстрим); Дружелюбність (рукоділья, тимбілдинг, створення мікросвіту); Самозречення (театральне мистецтво; настільні ігри); Щирість (відео, фото, рукоділья); Ерудованість (гра «мафія», «CashFlow» (кешфлов), вивчення англійської мови). Щоб забезпечити більш глибоку індивідуалізацію, вихованців об'єднували у малі групи, що забезпечувало ефективну комунікацію між наставником і вихованцями, між самими вихованцями, створювало можливість побудувати тісні стосунки, враховуючи індивідуальні особливості кожного підлітка.

Реалізація програми вимагала готовності педагогів до виховання моральних цінностей підлітків в умовах літнього табору відпочинку. Щоб забезпечити у таборі «живу педагогіку» було розроблено 18-годинний семінар для педагогічного колективу. Цей навчальний семінар мав теоретичну (вивчення вікових особливостей підлітків, структури табору, обов'язків наставників, координаторів, керівників гуртків, спортінструкторів та інших членів педагогічного колективу) та практичну (програвання сюжетно-рольових ігор, квестів, флешмобів, репетиції сценки, підготовка необхідних матеріалів для зустрічі дітей, аналіз уроків, обговорення всіх літературних текстів, інструктаж з техніки безпеки) частини. Основна мета семінару полягала в озброєнні педагогічного колективу табору знаннями та вміннями організувати роботу з підлітками, щоб забезпечити ефективний вплив на розвиток їхніх моральних цінностей.

Програмою семінару передбачалося: знайомство один з одним, ігри на формування команди; ознайомлення зі структурою та організацією роботи табору; детальне ознайомлення з програмою виховання моральних цінностей підлітків «РеформІСті» та способами її реалізації; опрацювання виховної технології індивідуального підходу «від серця до серця»; вивчення розважально-виховної програми табору; вивчення інструкцій щодо безпечної організації життя вихованців у таборі.

Майбутні педагоги вчилися виконувати роль наставника групи, організатора колективних творчих справ, розробляти презентації, проводити рольові ігри, конкурси, флешмоби, квести, театралізації тощо. Всі ідеї і матеріали майбутній наставник збирав у так звану «Папку наставника», яка була своєрідною скринькою педагогічної майстерності. На початку семінару папка, яку отримували учасники, містила: методичний та практичний матеріали, перелік обов'язків наставника, розпорядок дня наставника і вихованця, план роботи

табірної зміни, конспекти заходів та інші матеріали колективної, групової та індивідуальної роботи з вихованцями. Також у ній було подано опис тренінгів, ігор, конкурсів, притч, розповідей для вечірніх спілкувань, «кричалки», жарти, різноманітні тести, анкети «Оцінка зміни», список вихованців групи з повними даними, відомості про батьків, пам'ятку з техніки безпеки.

Педагоги вчилися складати та застосовувати у виховному процесі складні моральні ситуації – умови та обставити, за яких відбувається вибір між добром і злом, неоднозначний і несподіваний для самої людини, часто всупереч її власним намірам. При цьому наставникам підкреслювалося, що ефективність складних моральних ситуацій залежить від дотримання принципів індивідуального підходу, врахування вікових особливостей підлітків, стимулювання потреби у творчій самореалізації, розпізнавання здібностей і талантів дітей.

У дослідженні доведено, що складні моральні ситуації виявилися ефективним засобом впливу на моральну свідомість підлітків, зокрема і представників тих чи інших неформальних угруповань: паркур, скейтери, фрики, рольовики, селфери тощо. За ними спостерігали, проводили бесіди, а складні моральні ситуації допомагали екологічно вплинути на їхнє виховання. Створення умов для самореалізації та саморозвитку підлітків дозволяло впливати на формування їхніх моральних цінностей, не усуваючи їх із середовища тієї чи іншої субкультури, а скеровуючи їхні інтереси в конструктивне русло.

Підготовка наставників до роботи з програмою «РеформІСти» також передбачала оволодіння методикою проведення тренінгів: на знайомство, на формування команди, на згуртування команди.

Аналіз ефективності педагогічних умов виховання моральних цінностей здійснювався за допомогою моніторингу як системи збору, обробки, поширення інформації. Він дозволяв зробити висновки про актуальний стан виховання моральних цінностей підлітків, щоб забезпечити розвиток цього процесу, враховуючи тимчасове перебування дітей, малий термін роботи табору та специфіку роботи тимчасового педагогічного колективу. Методами моніторингу виховання моральних цінностей підлітків були бесіди, спостереження, анкетування, метод експертних оцінок. Експертами були педагоги, батьки вихованців та вчені. Терміни проведення моніторингу: 2017 р., 2018 р., 2019 р.

Результати формування моральних цінностей підлітків у літньому таборі відпочинку подано у таблиці 1.

Таблиця 1

Рівні вихованості моральних цінностей

Рівні вихованості моральних цінностей	2017 р.		2018 р.		2019 р.	
	до корекції	після корекції	до корекції	після корекції	до корекції	після корекції
Високий	41,7%	53,1%	43,8%	52,1%	46,9%	63,5%
Середній	21,8%	17,7%	26,0%	29,2%	39,6%	31,3%
Низький	36,5%	29,2%	29,2%	18,7%	13,5%	5,2%

Результативність програми «РеформІСті» також оцінювалася тестом С. С. Бубнової «Діагностика реальної структури ціннісних орієнтирів особистості». Цей тест також довів, що впровадження програми «РеформІСті» сприяло вихованню у підлітків таких моральних цінностей, як доброта, повага, відповідальність, справедливість, гідність.

У цілому дослідна робота виявила високу ефективність виховання моральних цінностей підлітків завдяки впровадженню розроблених педагогічних умов, які передбачали пріоритетність моральних цінностей, вимогливість до підлітків у поєднанні з повагою до їхньої особистості; єдність впливів на почуття, усвідомленість поведінки, врахування вікових та індивідуальних особливостей тощо. Відтак відбулося збагачення моральних цінностей підлітків; вони почали глибше розуміти їхнє значення, розширити досвід вибору цих цінностей у складних моральних ситуаціях. Це дозволило їм втілювати набутий моральний досвід у реальні моральні вчинки безпосередньо у подальшому шкільному житті про що свідчили експертні оцінки класних керівників у школах, характеристики батьків та наші післятабірні зустрічі. Дослідження також довело, що виховання моральних цінностей не забезпечується реалізацією окремої форми чи виду діяльності. Їх необхідно виявляти способом життя та залучати у всю діяльність підлітка у літньому таборі відпочинку.

ВИСНОВКИ

У дисертації здійснено дослідження педагогічних умов виховання моральних цінностей підлітків в умовах літніх таборів відпочинку та виявлено їхню ефективність. Результати дослідження подано у висновках:

1. Аналіз наукової літератури засвідчив, що виховання моральних цінностей було актуальним на різних етапах розвитку людства та виконувало оцінну і регулятивну функції, мотивуючи поведінку та діяльність особистості, допомагаючи їй робити вибір у життєвих ситуаціях та обґрунтовуючи систему світоглядних орієнтацій людини, становлення особистості. Виховання моральних цінностей підлітків – це активний цілеспрямований процес систематичного впливу на особистість із врахуванням її вікових особливостей для засвоєння нею моральних почуттів, умінь та навичок поведінки, основ моральних якостей, моральних понять та мотивів поведінки.

2. Когнітивна складова сформованості моральних цінностей проявляється у розумінні моральних понять, сформованості моральних переконань та рефлексії. Емоційно-ціннісна складова характеризується моральними почуттями та домінантними моральними цінностями. Поведінкова складова свідчить про наявність морального самоконтролю особистості та проявляється у моральних вчинках. Відповідно до цього було виділено когнітивний, емоційно-ціннісний та практичний критерії виховання моральних цінностей підлітків. Показниками когнітивного критерію є знання про моральні цінності, розуміння значущості моральних цінностей у власному житті, наявність програми морального самовиховання. Показниками емоційно-ціннісного критерію є інтерес до життя

літнього табору відпочинку, бажання брати участь у різноманітних колективних заходах, переживання за успіх колективних справ. Показниками поведінкового критерію є активна участь у житті колективу, ініціативність у проведенні колективних заходів, відповідальність за доручену ланку у проведенні колективних справ.

На основі діагностики встановлено три рівні сформованості моральних цінностей підлітків: високий, середній та низький. Високий рівень визначається ініціативністю підлітків в організації колективних та індивідуальних справ, сильною спрямованістю на пошук морального ідеалу, системою ціннісних орієнтацій, стійкою потребою нових знань, самопізнання. Середній рівень сформованості моральних цінностей підлітків відображає помірну виразність пізнавальної спрямованості, частково сформовані ціннісні орієнтації, активність під впливом вихователя, залежність морального удосконалення від зовнішнього впливу, ситуативне прагнення до дотримання моральних норм поведінки. Для низького рівня сформованості моральних цінностей підлітків характерні: відсутність бажання розвивати діяльність, слабка виразність пізнавальної спрямованості, несформовані ціннісні орієнтації, низький рівень відповідальності, самостійності, співучасті у справах колективу, слабка потреба в самовихованні, відсутній потяг до розширення власної системи моральних цінностей.

3. Показано, що літній табір відпочинку як заклад позашкільної діяльності підлітків сприяє формуванню суспільно-громадського досвіду особистості, розвитку, стимулюванню та реалізації її духовного і творчого потенціалу, пошуку, розвитку і підтримці талантів і обдарувань, залученню до особистісно значущих соціокультурних цінностей, задоволенню потреб у професійному самовизначенні, самоствердженні, розвитку психофізичних ресурсів, зміцненню здоров'я, вихованню моральних якостей, формуванню активної життєвої позиції.

4. На основі розуміння змісту моральних цінностей, специфіки підліткового віку було визначено педагогічні умови їх виховання у літньому таборі відпочинку: 1) усвідомлення підлітками суспільної та особистісної значущості моральних цінностей; 2) врахування особистісного досвіду моральної поведінки підлітків; 3) готовність педагогів підтримати самовиховання підлітків моральних цінностей.

Дослідження засвідчило ефективність програми виховання моральних цінностей підлітків «РеформІСти», яка стала комплексним засобом реалізації педагогічних умов та передбачила ознайомлення підлітків із моральними цінностями людства, розширила їхні наявні моральні цінності, надала змогу здобути позитивний індивідуальний досвід застосування засвоєних моральних цінностей у щоденних ситуаціях. Реалізація авторської програми виховання моральних цінностей підлітків «РеформІСти» враховувала незначний термін перебування у ньому дітей та особливості організації їхнього життя. Впровадження цієї програми дозволило розширити систему моральних цінностей у так званих підлітків-неформалів, представників таких субкультур, як паркур, скейтери, фрики, рольовики, селфери, руферів, зацеперів та дигерів, чому сприяло

надання їм додаткової інформації про особливості життя представників таких неформальних груп, зустрічі з ними тощо.

Доведено ефективність форм і методів виховання моральних цінностей підлітків, серед яких: колективні творчі справи, квести, практичне закріплення знань і умінь, навичок (тренування, вправи, показові виступи, флешмоби); гра, метод розв'язання складних моральних ситуацій, тренінги, бесіди, групові консультації. У процесі дослідної роботи була виявлена необхідність спеціальної підготовки вихователів.

Результати дослідної роботи виявили позитивну динаміку в рівні сформованості моральних цінностей підлітків, що засвідчило ефективність запропонованих педагогічних умов виховання моральних цінностей підлітків в умовах літніх таборів відпочинку.

Отже, дослідна робота виявила високу ефективність виховання моральних цінностей підлітків завдяки впровадженню розроблених педагогічних умов, які передбачали пріоритетність загальнолюдських моральних цінностей, вимогливість до підлітка в поєднанні з повагою до його особистості; єдність впливів на почуття, усвідомленість поведінки, врахування вікових та індивідуальних особливостей тощо. Відтак відбулося збагачення моральних цінностей підлітків; вони почали глибше розуміти їхнє значення, розширили досвід вибору цих цінностей у складних моральних ситуаціях. Це дозволило їм втілювати набутий моральний досвід у реальні моральні вчинки безпосередньо у подальшому шкільному житті, про що свідчили експерти оцінки класних керівників у школах, характеристики батьків та наші післятабірні зустрічі. Дослідження також довело, що виховання моральних цінностей не забезпечується реалізацією окремої форми чи виду діяльності. Їх необхідно виявляти способом життя та залучати у всю діяльність підлітка у літньому таборі відпочинку.

Водночас проведене дослідження не вичерпує всього комплексу проблем виховання моральних цінностей підлітків в умовах літніх таборів відпочинку. Перспективними є питання інноваційних програм морального виховання в аналогічних закладах позашкільної освіти з огляду на підготовку майбутніх вихователів літніх таборів відпочинку в педагогічних університетах, диференціацію виховання дітей інших вікових категорій, гендерні питання.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Наукові праці, у яких опубліковано

основні наукові результати дослідження

Статті у наукових фахових виданнях (зокрема ті, які індексуються в наукометричних базах)

1. Грицюта О. Ф. Важливість закладів відпочинку християнської орієнтації для розвитку особистості підлітка. *Оновлення змісту, форм та методів навчання і виховання в закладах освіти: Збірник наукових праць. Наукові записки Рівненського державного гуманітарного університету. Випуск 8 (51). Рівне: РДГУ, 2014. С. 38–42.*

2. Грицюта О. Ф., Остапчук М. В. Вплив християнських цінностей на самовизначення особистості в підлітковому віці. *Оновлення змісту, форм та методів навчання і виховання в закладах освіти: Збірник наукових праць. Наукові записки Рівненського державного гуманітарного університету. Випуск 11 (54). Рівне: РДГУ, 2015. С. 194–197. (80/20 %).*

3. Грицюта О. Ф. Духовне начало як запорука морального розвитку особистості. *Духовність особистості: методологія, теорія і практика: Збірник наукових праць. Випуск 6 (81). Сєверодонецьк, 2017. С. 65–74.*

4. Грицюта О. Програма формування моральних цінностей у підлітків в умовах літніх таборів відпочинку. *Духовність особистості: методологія, теорія і практика: Збірник наукових праць. Випуск 5 (98). Сєверодонецьк, 2020. С. 50–62.*

5. Алфімов В., Грицюта О. Форми та методи реалізації програми виховання моральних цінностей у підлітків в умовах літніх таборів відпочинку. *Духовність особистості: методологія, теорія і практика: Збірник наукових праць. Випуск 6 (99). Сєверодонецьк, 2020. С. 5–19. (50/50 %).*

Стаття у зарубіжному науковому виданні

6. Грицюта О. Ф. Шляхи запобігання професійного вигорання соціальних працівників. *Problems and perspectives in European education development: Proceedings of the international scientific and practical conference. Prague Institute for Qualification Enhancement. Prague, 2016. С. 168–169.*

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації

7. Грицюта О. Ф. Влияние христианских лагерей на формирование личностного потенциала ребенка. *Творча спадщина А. С. Макаренка в контексті інноваційного розвитку освіти XXI століття: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції з міжнародною участю (11–12 березня 2013 року, м. Суми). Суми: СумДПУ ім. А. С. Макаренка, 2013. С. 144–147.*

8. Грицюта О. Ф. Формування моральних цінностей підлітків в інформаційному просторі. *Матеріали VII Міжнародної науково-практичної конференції студентів та молодих науковців «Наука, освіта, суспільство очима молодих». Частина 2. Природничо-математичний, суспільно-гуманітарний та економічний напрями (15 травня 2014 року). Рівне, 2014. С. 189–190.*

9. Грицюта О. Ф. Можливості запобігання професійному вигоранню педагогів. *Вісник студентського наукового товариства «ВАТРА»: Збірник тез доповідей за матеріалами VI Всеукраїнської науково-практичної конференції «Актуальні проблеми ефективного соціально-економічного розвитку України: пошук молодих». Збірник 6. Вип.41. Вінниця: Видавничо-редакційний відділ ВТЕІ КНТЕУ, 2017. С. 73–76.*

10. Грицюта О. Ф. Вплив пандемії COVID-19 на психологічний стан людини. *Людина і суспільство: Економічний та соціокультурний розвиток. Збірник матеріалів VIII Всеукраїнської заочної науково-практичної конференції. Рівне, 2020. С. 115–119.*

11. Шаблюк А. І. Грицюта О. Ф. Волонтерська діяльність в Україні та її вплив на вирішення актуальних соціальних проблем. *Людина і суспільство: Економічний та соціокультурний розвиток. Збірник матеріалів VIII*

Всеукраїнської заочної науково-практичної конференції. Рівне, 2020. С. 75–80. (50/50 %).

Наукові праці, що додатково висвітлюють результати дисертації

Методичне видання

12. Грицюта О. Ф. Методичні рекомендації з виховання моральних цінностей у підлітків в умовах літніх таборів відпочинку. Рівне: Рівненський обласний інститут післядипломної педагогічної освіти, 2021. 92 с.

АНОТАЦІЯ

Грицюта О. Ф. Виховання моральних цінностей у підлітків в умовах літніх таборів відпочинку. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук за спеціальністю 13.00.07 – теорія та методика виховання. – Східноукраїнський національний університет імені Володимира Даля, Київ, 2021.

Дисертацію присвячено комплексному дослідженню проблеми виховання моральних цінностей підлітків у літніх таборах відпочинку. У дослідженні з'ясовано стан вивчення проблеми формування моральних цінностей у підлітків; виділено критерії виховання моральних цінностей та три рівні їхньої сформованості. Окреслено педагогічні умови виховання підлітків у літньому таборі: збагачення їхньої системи моральних цінностей; поглиблення знань про моральні цінності; готовність педагогів до виховання моральних цінностей. Розроблено програму «РеформІСТИ», яка стала комплексним засобом реалізації педагогічних умов. Обґрунтовано зміст навчання вихователів літнього табору відпочинку. Завдяки моніторингу визначено високий рівень ефективності визначених педагогічних умов.

Ключові слова: моральні цінності, виховання, моральна поведінка, літній табір відпочинку, підлітки, педагогічні умови, програма виховання моральних цінностей.

АННОТАЦІЯ

Грицюта О. Ф. Воспитание нравственных ценностей у подростков в условиях летних лагерей отдыха. – Квалификационная научная работа на правах рукописи.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата педагогических наук по специальности 13.00.07 – теория и методика воспитания. – Восточноукраинский национальный университет имени Владимира Даля, Киев, 2021.

Диссертация посвящена комплексному исследованию проблемы воспитания нравственных ценностей подростков в летних лагерях отдыха. В исследовании установлено состояние изучения проблемы формирования нравственных ценностей у подростков; выделены критерии воспитания нравственных ценностей и три уровня их сформированности. Определены педагогические условия воспитания подростков в летнем лагере: обогащение их системы нравственных ценностей; углубление знаний о моральных ценностях; готовность педагогов к

воспитанию нравственных ценностей. Разработана программа «РеформІСты», которая стала комплексным средством реализации педагогических условий. Обосновано содержание обучения воспитателей летнего лагеря отдыха. Благодаря мониторингу определено высокий уровень эффективности определенных педагогических условий.

Ключевые слова: моральные ценности, воспитание, нравственное поведение, летний лагерь отдыха, подростки, педагогические условия, программа воспитания нравственных ценностей.

ABSTRACT

Hrytsiuta O.F. Education of moral values in the adolescents in the conditions of summer recreation camps. – Qualifying scientific work as the manuscript.

The dissertation for a scientific degree of the candidate of pedagogical sciences in the specialty 13.00.07 – the theory and methods of education. – Volodymyr Dahl East Ukrainian National University, Kyiv, 2021.

The dissertation presents a complex research of the problem of teenagers moral values education in summer camps. It was found that the moral values education was relevant at different stages of human development and performed evaluative and regulatory functions, motivating the behavior and activities of the person

Moral education is outlined as a purposeful process of formation of moral consciousness, moral feelings, habits and moral behavior, assimilation of moral values. Moral values are what are most important for a person in life, the world around him, people, material and spiritual culture.

The cognitive, emotional, valuable and practical criteria of education of moral values of teenagers are showed. It has been found that the cognitive criterion presupposes that adolescents have knowledge of morality and moral values; emotional and value criterion takes into account the attitude of adolescents to moral values, how they use values in their lives; behavioral criterion characterizes the ability of adolescents to do moral acts and make self-analysis and self-esteem of their acts. The three levels of moral values formation of teenagers on the basis of diagnostics are established: high, average and low. It is determined that the high level of moral values formation of adolescents shows the state of moral stability; the middle level reflects the moderate expressiveness of cognitive orientation, partially formed valuable orientations; low level is characterized by a lack of desire to develop activities, weak expressiveness of cognitive orientation, unformed valuable orientations, low level of responsibility, independence, complicity in the team activities.

The peculiarities of the moral values education process of teenagers in the conditions of temporary children's groups created in summer recreation camps are considered. It is determined that the summer camp helps in the formation of social experience of the person, development, stimulation and realization of his spiritual and creative potential, search, development and support of talents and skills, involvement in personally significant social and cultural values, meeting the needs in self-determination, self-affirmation, development of psychophysical resources,

strengthening of health, education of moral qualities, formation of an active life position.

The pedagogical conditions of education in the summer camp are outlined: 1) enrichment of the existing system of moral values; 2) deepening of adolescents' knowledge about moral values; the readiness of teachers to educate the moral values.

It is developed the program of moral values education of teenagers in the conditions of summer camp "ReformISty", which became the complex way of pedagogical conditions realization and provided acquaintance of teenagers with moral values of mankind, getting of positive individual experience of moral behavior, developing of individual moral consciousness and reflexive abilities.

The effectiveness of forms and methods of educating the moral values of adolescents are proved, including: collective creative work, practical consolidation of knowledge, skills and abilities, game, method of solving difficult moral situations, trainings, conversations, group consultations. The special attention is paid to the educational work with representatives of subcultures: traceurs, skaters, freaks, cosplayers, skaters, selfie makers, etc.

It is proved the importance of the educators training of the summer recreation camp, which included the theoretical and practical parts. It has been found that the monitoring the effectiveness of pedagogical conditions for the moral values education of adolescents in the summer camp was due to observation, diagnosis, analysis and evaluation of the results of moral values education of adolescents.

It is allowed to monitor quickly the dynamics of the educational process and identified its correction measures on time. The positive dynamics in the level of formation of moral values of teenagers is revealed, which proved the effectiveness of the proposed pedagogical conditions of moral values education of teenagers in the summer recreation camp.

Key words: moral values, education, moral behavior, summer camp, teenagers, pedagogical conditions, program of education of moral values.